

3. Пилипчук О. Я., Стрелко О. Г., Пилипчук О. О. С. А. Подолинський в енергетичному трактуванні еволюції природи і суспільства. *Космічна наука і технологія*. 2024. 28(6). С. 74–84. URL: <https://doi.org/10.15407/knit2022.06.074>. Дата звернення: 01.09.2025.

4. Семанюк В. З. Необхідність кардинальної зміни теорії обліку. *Облік і фінанси*. 2017. № 4 (78). С. 75–80.

5. Папінко В. З. Природоохоронні витрати в системі бухгалтерського обліку. *Наука і молодь* : матеріали міжнар. наук. конф. студентів та молодих учених «Політ-2002», 10-11 квіт. 2002 р., Київ, Україна / Нац. авіац. ун-т. Київ, 2002. Вип. 5. С. 294.

УДК 336.22:330.1(091)(477)

Віктор Синчак,

*доктор економічних наук, професор кафедри фінансів,
банківської справи, страхування та фондового ринку,
Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова*

ПОДАТКОВА СКЛАДОВА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО

Переусвідомлення сучасними авторами вагомості праць українських учених у ранніх дослідженнях наукової думки в оподаткуванні звертають нас до наукової спадщини Сергія Подолинського (1850–1891). Його дослідницький здобуток мав суттєвий вплив на вчення К. Маркса, зокрема теорію додаткової вартості, що дала поштовх для розвитку та використання у фінансовій науці механізму функціонування податку на додану вартість. Однак, якщо у механізмі дії ПДВ можна допустити опосередкований вплив концепції С. Подолинського на формування об'єкта оподаткування, то у питанні обкладання доходів українські вчені помітили «методологію української школи політичної економії, зокрема С. Подолинського» [1, с. 606]. Ідеться про формування доходу як економічної категорії. У його основі, за концепцією С. Подолинського, знаходиться людська праця, яка «... є результатом збереження кількості перетворюваної енергії на земній поверхні» [2, с. 229].

Причому таке збереження енергії відбувається і завдяки запобіганню дисипації, що не може здійснюватися «без втручання праці» [2, с. 229]. Тож завдяки людській праці створюється дохід, який одночасно стає об'єктом оподаткування [3, с. 55]. При цьому не відкидається практична складова доходу, що використовується

в якості джерела сплати податків. Означені питання на мікрорівні стали предметом аналізу при їх дослідженні С. Подолинським. По суті практичний аспект стягнення податків, джерелом сплати яких є дохід, він розглядає у праці «Ремесла і фабрики на Україні» (1880). Причому, на думку українських учених, зазначена праця, разом із його іншою книгою «Життя і здоров'я на Україні», стали «першою спробою застосувати економічне вчення К. Маркса до України» [1, с. 444].

У продовження до наведеної думки варто наголосити на подібній гіпотезі щодо такої ж спроби С. Подолинського поглибити здобутки фізіократів, зокрема представників Франції, на матеріалах України з огляду на його працю «Ремесла і фабрики на Україні». Мовиться про обтяжливість оподаткування на той час у сільському господарстві з використанням елементів корупції (у сучасному розумінні) та недоліками відкупної системи. Остання піддавалася гострій критиці Франсуа Кене (1694–1774), який наголошував на зловживаннях в оподаткуванні, що позбавляють короля «великих доходів» [4, с. 26].

Причому, якщо представники фізіократії у Франції обґрунтовували обтяжливість в оподаткуванні, зокрема завдяки збору податків на прикладі сільського господарства, то у своїх дослідженнях С. Подолинський пішов значно далі. По суті вчений показав як елементи корупції та відкупної системи як симбіоз спрямовуються проти сільських мешканців – платників податків і спричиняють появу додаткових боргів. Тож без будь-яких перебільшень він аргументовано довів, як від наявності податкових боргів у сільському господарстві та корупційного стягнення податків отримували переваги інші суб'єкти. Маються на увазі переробні підприємства, зокрема цукроварні та винокурні (цукрові та спиртові заводи відповідно у сучасному розумінні), а також посередники (підрядчики). Особливо це стосувалося представників цих підприємств, які й були осередками у зазначених вище схемах стягнення податкових боргів з використанням елементів відкупної системи з її недоліками.

До того ж, у вказаній праці «Ремесла і фабрики на Україні» С. Подолинський зумів показати різні способи впливу на сільських мешканців – платників податків. Не залишилися осторонь і підходи, які використовувалися при стягненні податкових боргів. По суті зазначені заборгованості і застосовувалися як інструменти впливу на поведінку недоїмників. До числа останніх відносилися особи, які проживали на сільських територіях та мали недоїмку зі сплати податків, а відтак і піддавалися утискам.

Тож, як зазначав учений, цукрові та спиртові заводи (цукроварні та винокурні відповідно) могли наймати робітників самостійно або через своїх представників. Останні були представлені в особі «підрядчиків або заводських офіціалістів» (панських службовців), «які появлялися в селах під час стягнення податків» [5]. Їхня поява розпочиналася із зустрічей (з волосним, старостою, соцьким (представником громади) іншими дуками (заможними особами)).

Відтак на початковому етапі підрядчиками здійснювалося «частивання та підкуп» [5] представників місцевої влади й інших зазначених вище осіб, які могли впливати на поведінку платників податків-недоїмників. У такий спосіб здійснювалася підготовча робота. Вона була обопільно вигідна і для місцевої влади та наближених до неї осіб, і для підрядчиків, як власне, і для самих переробних підприємств у забезпеченні робочою силою. По суті для представників влади з'являлася додаткова можливість стягнути з платників податків податковий борг. Він погашався завдяки завдатку (від 7 до 15 крб на одну найняту особу [5]), що надавався підрядчиками потенційним робітникам заводів. Наголосимо, завдаток призначався саме для сплати податків.

Натомість представники заводів (підрядчики) отримували можливість найняти дешевшу робочу силу внаслідок підтримки місцевої влади. Остання, зі свого боку, здійснювала тиск на недоїмників шляхом погроз щодо «продажу худоби, майна тощо» [5] у погашення податкових боргів та «зобов'язувалася до певної дати поставляти відповідну кількість робітників» [5]. Безумовно, за такого впливу селяни погоджувалися на невикідні для них умови.

При цьому підрядчики не хestували «затягуванням селян у власну боргову пастку». Для чого вони охоче виплачували наперед більшу за фіксований заробіток частину авансу, який згодом переростав у борг найнятої особи. Це дозволяло підрядчикам «дешевше найняти робітників в наступній кампанії» [5] та отримувати за кожного з них щомісячно «від 2-х до 3-х карбованців чистого баришу... при зарплаті робітника 4 – 5 крб» [5].

Отже у наведеній взаємодії спостерігалася «взаємовигода», що перепліталася з елементами корупції та посилювалася недоліками відкупної системи. З одного боку, вона спрямовувалася на стягнення податкових боргів шляхом шантажу сільського населення, а з іншого – створювала умови для появи іншої боргової залежності сільських мешканців, зокрема від підрядчиків.

Таким чином податкова складова у науковій спадщині С. Подолинського у взаємозв'язку із сформованою ним методологію української школи політичної економії дозволяють вбачати у його дослідницьких здобутках поєднання теорії та практики щодо походження доходу як економічної категорії, і, одночасно, як об'єкта оподаткування та джерела сплати податків. У науковій праці «Ремесла і фабрики на Україні» вченим доведено як за рахунок праці селян не забезпечувалося джерело сплати податків через дисипацію енергії, яка перетворювалася у дохід для збирачів податків і посередників завдяки симбіозу корупції та недоліків відкупної системи при стягненні податкових боргів.

Список використаних джерел

1. Фінансова думка України : монографія : у 3 т. / П. І. Юхименко, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, С. І. Юрій ; за наук. ред. В. М. Федосова. Київ : Кондор ; Тернопіль : Економічна думка, 2010. Т. 1. 687 с.
2. Подолинський С. А. Вибрані твори / [упоряд.: Л. Я. Корнійчук]. Київ : КНЕУ, 2000. 328 с.
3. Швабій К. І. Оподаткування доходів населення : проблеми науки та практики : монографія. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. 296 с.
4. Синчак В. П. Еволюція наукової думки в оподаткуванні та її реалізація у податкових системах : [монографія] / Академія аграрних наук України, відділення фінансів, обліку та інвестицій [та ін.]. Київ ; Хмельницький : ХУУП, 2006. 294 с.
5. Подолинський С. Ремесла і фабрики на Україні [Електронний ресурс]. Електрон. текст. дані. URL : <https://commons.com.ua/uk/mashini-i-fabriki-v-ukrayini/#:~:text=%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B0%20%D1%96%20%D1%84%D0%B0%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%20%E2%80%94%D1%86%D0%B5%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8,%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%BB%D1%96%20%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%83%D1%94%20%D0%B4%D0%B5%D1%8F%D0%BA%D1%96%20%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8>. Назва з екрана. Дата звернення: 15.06.2025.